

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

magazine Faro

Van verdrag naar praktijk

~~~~~  
**Nederland  
verkent Faro**  
~~~~~

~~~~~  
**Is erfgoed  
wel van iedereen?**  
~~~~~

~~~~~  
**Burgers weten  
het (soms) beter**  
~~~~~


04

14

20

23

36

38

46

50

In dit magazine

- 03 Voorwoord
- 04 Vitale beweging vanuit de maatschappij
- 08 We zien Faro overal
- 10 Schatbewaarder Jacques Duivenvoorden
Kracht van lokale kennis
- 12 Midden in de samenleving
- 14 Grotere plek in belevingswereld burger
- 17 Column Riemer Knoop
- 18 De kloof overbruggen
- 20 Wie bepaalt wat erfgoed is?
- 23 Nieuwe stemmen verrijken erfgoed
- 26 Meer aandacht voor mensen
- 28 Schatbewaarder Lenneke Büller
Bewustwording door samenwerking
- 30 Faro in Europa
- 32 De frisse aanpak van GRUTS
- 34 Uitgedaagd
- 36 Immaterieel erfgoed als eyeopener
- 38 Schatbewaarder Paul de Keijzer
Duik in maritieme historie
- 40 Goed idee verdient financiering
- 42 Win-win digitaal erfgoed en participatie
- 44 Schatbewaarder Bianca Maasdamme
Dit verhaal is van ons allemaal
- 46 Verleden krijgt menselijk gezicht
- 49 Column Alma Hoekstra
- 50 Hoe het onmogelijke mogelijk werd
- 52 Alle stemmen tellen
- 54 Loper gaat uit voor participatie
- 56 Schatbewaarder Ben Verheij
Geschiedenis voor iedereen inzichtelijk
- 58 Westerveld stelt eigen leerstoel in

Klokkenmakers Mustafa Saeed en Jan-Bert van Laren aan het werk in The Hands of Time in de Voorburgse Herenstraat.

Nieuwe stemmen verrijken erfgoed

Tekst: Esseline van de Sande. Fotografie: Willemieke Kars (klokkenmakers), Anna Green (music), Jean-Pierre Jans via ANP (Black Heritage Tours).

Cultureel erfgoed is het gevolg van bewegingen van mensen en het voortbouwen op elkaars ideeën. Maar hoe krijg je verborgen stemmen en verhalen te horen? Een mentaliteit van ruimte geven, loslaten en vertrouwen helpt.

In de Voorburgse Herenstraat ontmoet een Syrische klokkenmaker zijn Nederlandse evenknie in klokkenwinkel The Hands of Time. Hoewel de man nog geen woord Nederlands spreekt, krijgt hij, als blijk van vertrouwen in zijn vakmanschap, ter reparatie een Sallander klok mee. De Voorburgse klokkenmaker blijkt al een jaar op zoek te zijn naar een collega; de Syriër komt dus als

geroepen. De ontmoeting is het begin van een beweging die de oude geschiedenis van de stad blootlegt en nieuwe betekenis geeft.

Talent centraal

Aan de basis van ruimte geven aan alle stemmen in de samenleving staat experiment. Durven loslaten zonder dat je weet wat de uitkomst is. Er lopen mensen van ver door onze steden en dorpen, maar de nieuwe burgers vinden er niet automatisch hun weg. Stel nu dat we deze mensen benaderen als professionals en hun talenten centraal stellen in plaats van hun vluchtverhaal? Zouden vakgenoten elkaar kunnen vinden in de passie voor hun professe? Met dit experiment probeert De Stadscoalitie nieuwe betekenis aan een plek te geven. De Stadscoalitie gebruikt daarvoor een methodiek die talenten en netwerken ontsluiten en bouwt aan coalities, waarbij het welbevinden van burgers en de leefbaarheid in wijken en steden groeit. De Voorburgse Herenstraat is een straat waarin het erfgoed tastbaar is. Historische gebouwen uit de 17de eeuw, oude

klinkers en een bakkerspand waar men al sinds 1612 brood bakt. Die cultuurhistorische waarde komt eens te meer tot leven als mensen zich bewust worden van wie hier liepen in vroeger tijden. Tweeduizend jaar geleden doopte Keizer Hadrianus de nederzetting Forum Hadriani – de markt van Hadrianus. Een volksfeest brak uit, de stad werd heringericht en onderdeel van het Romeinse Rijk. De Romeinse Limes heeft in 2021 de status gekregen van UNESCO Werelderfgoed, met Voorburg als een van de belangrijkste archeologische vindplaatsen.

Meerdere perspectieven

Overall waar erfgoed ontstaat, speelt migratie een rol. Maar het cultuurhistorische verleden zit verstopt en is alleen zichtbaar voor wie de tekenen in de Voorburgse straat kan lezen. De nieuwe migranten zijn er nauwelijks zichtbaar. Verhalen worden echter completer als mensen er vanuit

Voortbouwen op ideeën

Voorburg is een stad van migratie; tweeduizend jaar geleden, maar ook in de tijd van Huygens. In de 17de eeuw vluchtten mensen vanuit Portugal en Frankrijk naar de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Een van hen was Descartes, die geregeld bij Huygens over de vloer kwam. In de Huygens Apotheek woonde van 1668 tot 1670 Baruch de Spinoza, de beroemde Nederlandse filosoof van Portugees-Joodse komaf. Juist door de vrijheid van denken, mede dankzij de komst van gevluchte kunstenaars én de expansie van de handel, kwamen de kunst en wetenschap tot bloei.

Cultureel erfgoed is het gevolg van de bewegingen van mensen en het voortbouwen op elkaars ideeën. De verschillende stemmen in de stad weerklinken in deze tijd in een vakgerichte samenwerking. Drumschool Voorburg leidt met een Syrische percussionist de

Musicus Amer Shanati en schrijver Rodaan Al Galidi in Huize Swaensteyn tijdens de pop-up Bazaar Voorburg.

meerdere perspectieven aan bijdragen; zo krijgt erfgoed nieuwe betekenissen. Door terug te kijken in de geschiedenis van Voorburg ontdek je brede samenwerking, uitvindingen en innovaties. Het verhaal van de stad kan een verdieping krijgen waardoor iedereen een plek heeft en zich thuis voelt.

Bij toeval komt een Romeins verhaal naar boven waaruit blijkt dat er een tijd was waarin de Syriërs in hetzelfde rijk woonden als de Voorburggenaren. Dit wordt verpersoonlijkt door generaal Corbulo. Deze Romeinse bevelhebber gaf zijn manschappen de opdracht in de omgeving van Voorburg een kanaal te graven. Later werd Corbulo overgeplaatst naar Damascus en daar benoemd tot gouverneur van Syrië. Voorburg en Damascus staan allebei op de Peutingerkaart. De Middeleeuwse kopie van deze Romeinse reiskaart brengt het gehele Romeinse rijk in beeld en is een visualisatie van de handelsroute in die tijd. Dit gegeven zit verborgen in het DNA van de stad en biedt aanknopingspunten in het nu.

openingsoptocht. In Wijnhuys Huygens schenken ze Afghaanse wijnen, in de Kunsttuitelen vind je Syrische kunst. De archeologische werkgroep ontwerpt een kinderspeurtocht met wetenswaardigheden en uitvindingen van grote denkers door de eeuwen heen, zoals de vader van de optica, Ibn Al Haytham uit Irak. De Romeinse kaart staat levensgroot op markante plekken. Bijvoorbeeld bij Museum Huygens Hofwijck, waar Christiaan Huygens in 1656 het slingeruurwerk uitvond en zijn boek schreef over optica. De klokkenwinkel demonstreert daar het slingeruurwerk. En ook bij Museum Swaensteyn, waar workshops Arabische kalligrafie zijn en een film draait over 'de oudste recepten van de wereld'. Op de stoep bereidt een Syrische chef-kok een van deze recepten uit de Mesopotamische tijd. De laatste kaart staat bij het oudste pand in Voorburg: Huize Swaensteyn. Speciaal voor het festival gaan de deuren open. Er zijn optredens van schrijvers, dichters en muzikanten uit alle windstreken. Bezoekers zijn welkom, zonder kaartje.

Ander verhaal

Wat kunnen we leren van dit Voorburgse praktijkvoorbeeld? De ontmoeting tussen de klokkenmakers in *The Hands of Time* legt de kiem voor een ander verhaal van de stad en haar bewoners. Het creëert ontmoetingen tussen vak- en stadgenoten die elkaar normaliter niet tegenkomen. Met de pop-upbazaars ontwikkelt De Stadscoalitie culturele festivals op diverse locaties; de bieden ruimte voor experiment. Lokale ondernemers vinden nieuw talent en ook de musea omarmen de beweging die hun exposities tot leven brengt. Cultureel erfgoed vormt de rode draad. Ambachten, welzijn en cultuur komen samen. Er zijn ook aarzelende, tegenwerkende krachten. Die hebben te maken met de onbekendheid met de ander en het andere. Door ontmoeting en gesprek tijdens 'Raad en Daad-diners' groeit het vertrouwen. Vaste ingrediënten zijn muziek, poëzie, verhalen en samen eten. Door ieder zijn eigen rol en bijdrage te geven, ontstaan samenwerking en plezier. Gedurende de vier jaar dat De Stadscoalitie actief is in Voorburg, hebben bestuurders, wethouders en beleidsmakers van verschillende domeinen een prominente rol. Om voorwaarden te scheppen, maar ook als spreker. Burgemeester Tigelaar, die ook de Romeinse erfgoedtafels voorziet, spreekt over het belang van 'je thuis voelen': "Omdat mensen zich verbonden willen weten met de omgeving

waar ze wonen, waar ze terecht zijn gekomen en vanuit die verbondenheid iets willen opbouwen."

Inclusieve ontmoetingen

Voorburg kun je vervangen door iedere andere stad. Het erfgoed blijkt een ideale entourage voor nieuwe verbindingen. Het nodigt uit en dan ontstaan spontaan nieuwe ontmoetingen. "De stad is de plek waar je alles vindt waar je niet naar op zoek was", zei de Amerikaanse socioloog Richard Sennett, die zelf opgroeide in de getto's van Chicago. De stad wordt een stimulerende plek wanneer je oude en nieuwe stemmen samenbrengt, juist dan ontstaan er nieuwe verbindingen en samenhang. Zo ontdekken mensen elkaar, voelen eigenaarschap en zien ze dat ze iets kunnen bijdragen dat onze samenleving hard nodig heeft. Juist in een tijd van spanningen blijkt de cultuurhistorische invalshoek kansrijk en een goede basis voor inclusieve ontmoetingen. Een echt duurzame verankering ontstaat door domeinoverstijgend denken en handelen, door het uitzetten van lange tijdslijnen en structureel draagvlak, onafhankelijk van verkiezingen. Het is aan bestuurders om de kern van erfgoed te blijven eren met het telkens opnieuw uitdragen van een verhaal waarin iedereen zich thuis voelt.

Andere meerstemmige projecten

Black Heritage Tours laat de bezoeker van Amsterdam op een andere manier naar de stad kijken.

Organisatie: Black Heritage Tours

Jennifer Tosch geeft tijdens rondleidingen van Black Heritage Tours Amsterdam informatie over de Nederlandse koloniale geschiedenis.

Nieuwe Gevelstenen

Kunstenaar Nosrat Mansouri Gilani gebruikt de traditie van gevelstenen om de aanwezigheid van migranten in de samenleving vast te leggen en verbindt buitenwijken met de centrale stad.

Organisatie: De Werkelijkheid, Amsterdam

Reframing Paul Julien

Het werk van fotograaf Paul Julien vormde in de 20ste eeuw een belangrijke factor bij het tot stand komen van het beeld van Afrika in Nederland. In het project Reframing Paul Julien krijgen de gefotografeerden nu ook een stem.

Organisatie: Nederlands Fotomuseum

Roze levensverhalen

Dit project wil het erfgoed van transgenders in Nederland ontsluiten om tot een volwaardige representatie van transgenders binnen de culturele diversiteit te komen.

Organisatie: Stichting Internationaal Homo/Lesbisch Informatiecentrum en Archief

Syrië: Tells, de wierden van het Midden-Oosten?

Expositie met archeologische bevindingen over tells: Syrische woonheuvels. In samenwerking met kinderen uit lokale asielzoekerscentra.

Organisatie: Museum Wierdenland